

KÖNYVISMERTETÉS

Három könyv a székelyföldi történelmi szimbólumokról

Címer és pecsét a Székelyföldön. Tanulmányok. Szerkesztette: Mihály János. A szöveget gondozta: P. Buzogány Árpád. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 2012. 256 p. ISBN 978-973-1879-45-1.

Szekeres Attila István: Sepsiszentgyörgy jelképei. Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012. 47 p. ISBN 978-606-92936-6-9.

Az erdélyi, közelebről székelyföldi közösségi jelképhasználatot, címereket és pecséteteket feldolgozó munkákkal jelentkezett az erdélyi magyar történetírás. További elismerésre okot adó körülmény, hogy a történelmi segédtudományok eme két ágának kevéssé feltárt, az új- és legújabbkori jelképhasználatra vonatkozó tanulmányok alkotják a köteteket. Az első ismertető mű, egy tanulmánykötet, már igényes külalakjában is szerves folytatása a *Jelképek a Székelyföldön* (2011) című könyvnek (ismertetését lásd: Turul 2012. 2. füzet 77.). A 18–20. századi székelyföldi egyházi pecséttekkel két tanulmány foglalkozik. *Bernárd Rita-Magdolna* a Gyergyói Főesperesi Kerület egyházközségeinek 19–20. századi intézményi, hivatalos pecsétjeit és bélyegzőit mutatja be cikkében, majd egyenként leírja a pecséteteket, melyeknek képeit, a leírást ellenőrzendő, a kötet végén közli. Megállapítása szerint Haynald Lajos püspök rendelte el 1854-ben a plébániahivatalok pecsétáhasználatát, előírva azok formáját is, nevezetesen, hogy a latin körirat a templom patrocíniumát és a település nevét tartalmazza, középen a patrocínium képi ábrázolásával. Az egyes plébániák pecsétjeinek ismertetése előtt a patrocínium megnevezése, szentek esetében a legendák rövid összefoglalása és attribútumaik felsorolása után következik az egyes pecsétlek leírása. Ezekből kiderül, hogy a kezdeti latin nyelvű pecsét- és bélyegzőköriratokat fokozatosan váltja fel a magyar nyelvű szöveg, majd 1933-tól Majláth Gusztáv püspök rendelkezésére ismét latin nyelvűre változtatták a bélyegzők köriratát, megtiltva azokon a védőszent képi ábrázolását. 1934-ben a román kultuszminisztérium kötelező jellel elrendelte a bélyegzőkön és egyházi iratokban a román nyelv használatát, bár ezt nem hajtották végre teljesen következetesen, ugyanis Szárhegy utolsó bélyegzője – melyet 1933–1944 közt használtak – latin köriratú volt. Szárhegygel kapcsolatban azonban felmerül egy probléma, amire a tanulmányból sem kapunk választ: a templom patrocíniuma Mindenszentek, viszont az első, 1826-os ismert lenyomat után – mely valóban szentek egy csoportját ábrázolja – következetesen Szűz Máriát a kisdéddel ábrázoló bélyegzők

ismertek. A szerző ugyan utal arra, hogy ez a helyi ferences kolostor titulusát (Nagyboldogasszony) ábrázolja, de bővebb magyarázatát nem adja a jelenségnek, ami hiányérzetet hagy maga után. A Szűz Mária patrocíniumnál maradván nem mehetünk el szó nélkül a teológiai helytelen szóhasználat mellett, ugyanis a szerző a 38. oldalon ismerteti, hogy a Boldogasszony és Nagyboldogasszony titulusok közti különbség az, hogy előbbi emberi, utóbbi „feltámadt” minőségében jelenti Jézus anyját – a keresztény teológia azonban egységes abban, hogy Mária nem „támadt fel.”

A Csíkszék területén szolgálatot teljesítő katolikus papok magánpecsétjeit feldolgozó tanulmányában *Bicsok Zoltán* először az ezen pecsétteken feltűnő, a papi hivatáshoz kötődő szimbólumokat mutatja be, egyben megadva azok értelmezését. Az elképzelés helyes és üdvözlendő, azonban a terminológia egy szempontból erősen kifogásolható: katolikus papok pecsétjeiről lévén szó, nem tűnik szerencsés megfogalmazásnak a kehely kapcsán „úrvacsorai kehely”-ről, oltárral kapcsolatosan pedig „úraszatszerű emelvény”-ről írni, ezek használata ugyanis csak a protestáns felekezetek esetében lehet indokolt. Nem hagyhatjuk szó nélkül azt sem, hogy Patrubby Antal címerleírásánál a szerző gyakorlatilag átvette Nagy Iván nyelvi nehézkes címerleírását, azt azonban nem vetette össze a pecsétképpel: „A pajzs kék udvarát a felső jobb oldali szegletből az alsó baloldali szegletig rézsütösen húzott ezüst csík (*Nagy Ivánnál: szelemen, megjegyzések tőlem, KM*) osztja két részre (*ezt a magyar heraldikai terminológia harántpólyának nevezi*), mely csíkban három egymás után repülő vadgalamb (*Nagy Ivánnál: vadgalamb vagy vércse*) látszik. A felső udvarban négy római aranypénz (*mai terminológiával: arany bizánci*) ragyog, az alsó udvarban zöld téren daru áll, fölemelt egyik lábával kavicsot (*Nagy Ivánnál: keresztet*) tartva, csőrében aranykeresztet emelve. A pajzs fölötti sisak koronájából két kiterjesztett kék sasszárny lebeg, mindeniken két két aranypénz ragyog. A foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-kék.” A pecsétképen felémelt jobbában a daru valóban nem keresztet tart, azonban egyértelműen függőleges vonalak jelzik a mező színét, ami a vörös szín jelölésére szolgál, és az alsó mezőben nem látszik a zöld pázsit. Ezeknek a különbségeknek a jelzése legalább egy lábjegyzetet megérdemelt volna. A tanulmány és a pecsétleírások azonban alapos munkát tükröznek, mindenképp öröndetes a sokszor nehezen azonosítható monogramos magánpecsétetek szisztematikus feltárása.

Pál Antal Sándor két tanulmányban mutatja be Csík-Gyergyó-Kászonszék, valamint Marosszék címeres pecsétjeit. A tanulmányok

első fele alapos intézménytörténeti áttekintést nyújt a 18–19. századi közigazgatási és bírósági szervezet felépítéséről. A címeres pecsétek közt nemcsak a közigazgatási egységek, hanem az azok címernyerését megelőzően a székek nevében hivatalból eljáró személyek, többnyire nótáriusok és királybírók magánpecsétjeit is ismerteti a szerző. A leírások többnyire pontosak, bár az első ismertett címeres pecsét, Czíki Ferenc alcíkszéki nótáriusának helyes leírása jelen sorok írója szerint hasított, hátul vágott címert takar (a vágás elkerülhette a szerző figyelmét); továbbá a 106. oldalon Erdély címerének leírásánál a „középen széles pánttal két részre osztott pajzs” heraldikailag helyes megfogalmazás szerint egy vörös pólával osztott pajzs (a pecsétképen látszanak a vörös színt jelölő függőleges vonalak). A Marosszéknak címet adományozó Mária Terézia által kiadott lap alakú oklevél a címerkép nem a jobb felső, hanem a magyar hagyományoknak megfelelően a bal felső sarokban, a szöveg elején látható, mert a diplomatikában nem a heraldikai jobb-bal felosztást kell alkalmazni. A tanulmányokat a címernyerő oklevelek szövegkiadása és magyar fordítása zárja.

A 21. századi közösségi heraldikát mutatja be *Szekeres Attila István* a háromszéki települések mai címerein keresztül. Bár a szerző – aki Kovászna megye kivételével az összes címer tervezője is egyben – nehezményezi a bürokratikus eljárást, mely szerint a címet az Országos Heraldikai és Genealógiai Bizottság jóváhagyásával a kormány fogadja el, mégis azt kell megállapítanunk, hogy a végeredmény heraldikai szempontból több mint meggyőző. Ez még akkor is igaz, ha Esztelnek címerével – mely véleményem szerint a legelegánsabb – kapcsolatban a tervezőnek volt igaza abban, hogy eredetileg a második, ezüst mezőben fekete csuhás bal alkart és fekete keresztet – vagyis heraldikai színeket – alkalmazott, de ezt Bukarestben „gyászosnak” találván barnára változtatták. A címerek többsége elegáns, egyszerű, jól megkülönböztethető szimbólumok láthatók rajtuk, melyek figyelembe veszik a történelmi hagyományokat és a heraldikai szabályokat. A leírások pontosak, szabatosak, megfelelnek a heraldikai terminológiának, csak a kákán is csomót kereső recenzens jegyzi meg, hogy Gidófalva község címerleírása szerint a címerben található sas balra fordul, valójában azonban jobbra. A címerben látható sas a lábjegyzet tanúsága szerint a gidófalvi Gidófalvi alias Kövér család címeréből átvett elem, azonban mázát – heraldikai színszabály miatt – természetes színűről ezüstre változtatták. Valószínűleg nem ez volt a legszerencsésebb megoldás, a természetes szín alkalmazására nem vonatkozik a színre színt tilalmának szabálya, és egyéb elemeiben is oly mértékben megváltozott a pajzsban látható sas, hogy az csak az értelmezéssel együtt nevezhető a családi címerből átvett elemnek. Egy-két címer esetében jogosan panaszkodik a szerző, hogy nem sikerült meggyőzni a települések előljáróit az egyszerűbb kivitelű címerek alkalmazásáról, az összképet tekintve mégis azt kell mondanunk, hogy elfogadható kompromisszumok születtek azok heraldikai minőségét illetően.

A kötetet *Zepezaner Jenő* két tanulmánya zárja. Az első a székyföldi céhcímereket ismerteti, a vizsgálatba bevonva a céhbehívó táblákat is, melyek valóban értelmezhetők heraldikai jelképként, hiszen közülük a legtöbb darab pajzs alakú. Egy rövid, a középkorig visszanyúló iptörténeti összefoglalást követően a szerző iparágak szerint (élelmiszer- és vegyipar, bőr- és bőrfeldolgozó ipar stb.) csoportosítja az egyes céhek jelképeit alapos tanulmányában. A műből kiderül, hogy a céhes ipar, bár 1860 után már visszaszorulóban volt, egészen az I. világháborúig működött. A kötet utolsó tanulmánya

fejedelemségkori, udvarhelyszéki nemesi családok címereit ismerteti, főleg a már ismert szakirodalom alapján, azonban néhol kiegészíti a tévesen leírt címereket és három esetben eddig kiadatlan latin nyelvű leírásokat is közléstesz. A tanulmány elején, a leírásokat megelőző részben, összefoglalja a címerek használatával és adományozásával kapcsolatos ismereteinket, illetve egy nagyon érdekes jogesetet ismertet. E szerint etédi Bakó István beperelte énlaki Demeter Istvánt, mert az 1589-ben nem megfelelő címeradományt járt ki számára: az adománylevélben (melyet az Erdélyi Királyi Könyvekbe is bevezettek 1590. szeptember 22-én) ugyanis az szerepelt, hogy a felperes ősei is lófők voltak, ezt igazoló oklevele azonban elveszett, ezért azt kérte, hogy őt mint jobbágyot nemesítsék meg – Kendi Ferenc tehát jogosan vette el tőle a címereslevelet. A felperes a közbenjáró alperestől kérte a neki pénzben és természetben adott 150 forint megtérítését, ami valóban hatalmas összeg volt, mivel a tanulmány tanúsága szerint egy címereslevél taxája ekkor 20 forint körül mozgott. A per végső kimeneteléről többet tudni nem lehet, de az abban foglaltak így is sokat elárulnak a fejedelmi kancellária címeradási körülményeiről. Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a szfragsztika és heraldika szempontjából számos új eredményt felmutató, változatos tematikájú kötettel gyarapodott a történetudomány, azonban a szaktanulmányokból álló munka esetén elvárható egységes szakterminológia használatát ellenőrző lektor alkalmazása mindenképp a kiadvány hasznára vált volna.

Ismeretetésünk másik kötete *Szekeres Attila István* egy majdnem ötven oldalas füzetben kiadott, Sepsiszentgyörgy város címerének történetét a kezdetektől napjainkig tárgyaló műve. A város első ismert pecsétlenyomata egy balra forduló szakáll nélküli férfi fejet ábrázol, mely körül latin szöveg látható, körirata: *Christus spes mea* (Krisztus az én reményem). A pecsét körirata: SIGILLVM OPPIDI SEPSI ST. GYORGY AO. 1509. A szerző rövid áttekintést ad arról, hogy az erdélyi történetírás hogyan próbálta feloldani a pecsétképen látható férfi személyét. Komolyan csak II. Ulászló személye és Sárkányölő Szent György bukkant fel számba jöhető lehetőségként. Előbbi azonosítását elvetették azzal, hogy Ulászló egy Brassó és Sepsiszentgyörgy közti vitában Brassónak kedvezett. Pedig ennek még numizmatikai analógiáját is megtalálták, ugyanis egy emlékérem Ulászlót cseh és magyar királyként szakáll nélkül, balra fordulva ábrázolja. Úgy tűnik, konszenzus van abban, hogy a portré – a város nevéből kiindulva – minden valószínűség szerint Szent Györgyöt ábrázolja, körirata pedig a keresztényüldözések korára utal. Ez az erősen megkérdőjelezhető érvelés meglehetősen gyenge lábakon áll, ugyanis nem ismerünk egyetlen kétségkívül Szent Györgyöt ábrázoló képet, melyen legfőbb attribútuma, a sárkány nélkül szerepelne. Terjedelmi okok miatt nem ismertetjük a címerkép folyamatos változását, elég legyen annyi, hogy idővel a portrét szakállal és bajusszal egészítették ki, míg a város 1897-ben I. Ferenc Józseftől címereslevelet kapott, mely kék mezőben zöld hármashalom középső halmába helyezi a fent ismertett *Christus spes mea* köriratú szakállas, bajuszos férfifejet. A középső halom felett fehér falúra meszelt, órával ellátott templomtorony áll, mellette mindkét oldalról barna várfal egy-egy bástyával, fölöttük jobbról arany nap, balról ezüst hold ábrázolásával. A magyar nyelvű címereslevél teljes szövegét nyomtatásban és facsimile formában is tartalmazza a kötet. Az eredetihez képest itt elnagyolt, de mégis részletesebb leírás oka az volt, hogy lássuk 1918 után, 1931-ben hogyan változtatták meg

a címet. Első ránézésre látszólag alig változtattak, de az nagyon beszédes. A várfal a bástyákkal, a nap és hold ábrázolásával megmaradt, csak színét ezüstre változtatták. A templomtoronyból elhagyták az órát, a tetejét vörös hagymakupola zárja le. Az alsó zöld hármashalom helyére fekete teraszt helyeztek, a címer alsó sarkába, torony és a fekete terasz egy részét takarva helyezték el a kör alakú, latin köriratú arany medált, melyben az ortodox ikonográfiával megegyező Krisztus-portré kapott helyett a balra fordult férfi fej helyett. Mint azt a szerző helyesen megállapítja, a templomtorony egy hagymakupolás ortodox templomra hasonlít (melyeken nincs óra), a hármashalom eltűnése természetesen a magyar kiscímer egyik elemének eltüntetése a jelképről, míg a medalionba helyezett Krisztus-ábrázolás stílusa önmagáért beszél: gyakorlatilag igyekeztek a közösség jelképét leválasztani a magyar és nyugati keresztény hagyományról. A 2007-ben Bukarestben jóváhagyott címer a város által előterjesztett 1897-es eredeti címeradomány helyett a templomtorony ezüst színének fehérre (természetes színűre) változtatását, valamint az arany medalionban található férfifej és latin körirat helyett Szent György ábrázolását írta elő. Végül ez a változat lett a mai Sepsiszentgyörgy hivatalos címere, amely így teljesen eltűntette a város legelső ismert, gyakorlatilag címerként funkcionáló jelképének minden elemét. A tanulmány nagy alaposággal részletezi és mutatja be a város címerének történetét és szakszerűen elemzi az egyes címervariánsokat, nem hallgatva el azok hibáit, így biztosan állíthatjuk, hogy a maga nemében mintaszerű kötet mértékül szolgálhat a később megjelenő hasonló tematikájú szakmunkáknak.

Kurecskó Mihály

Pál-Antal Sándor: Történelmi szimbólumaink – székelyföldi pecsétek. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2014. 318 p. + CXLIV tábla. ISBN 978-973-599-639-0.

Amikor erre a könyvismertetésre felkértek, gondolkodás nélkül mondtam igent.¹ Akkor azonban, amikor elkezdtem gondolataimat rendezni, rádöbbentem, hogy én csak a heraldikával is foglalkozó levéltárosként gondoltam a könyvismertetésre a felkérés pillanatában. Most azonban úgy érzem, és akiknek már volt szerencsájuk beleolvasni a könyvbe, azok az ismertetés után, akik majd csak ezt követően veszik kezükbe a kötetet, később fogják gondolni, hogy egy, az erdélyi hivaltörténet alapos ismerője ez irányú gondolatait is jó lett volna megismerni, és nem csak egy levéltáros-heraldikus szemével láttatni a művet.

Történelmi szimbólumaink – olvasható a kötet fő címsorában, és mint arra a szerző, Pál-Antal Sándor professzor úr bevezető tanulmányban is utal, a pecséteken kívül a címerek és a zászlók is e fogalomkörbe tartoznak. Az általános írástudatlanság korában a címer, mint tulajdonosának speciális jelvénye alkalmas volt arra, hogy köthető legyen természetes vagy jogi személyhez. Ez a tulajdonsága tette alkalmassá – többek között –, hogy a hivatali életben a címer viaszpecséten való szerepeltetése hitelesítse a kezdetben szóbeli, majd írásbeli üzenetet. Az előttünk fekvő kötet, mint azt alcíme meghatározza, e szimbólumok egy csoportját, a pecséteket, azon

belül is a hivatalos iratok hitelesítésére használt pecséteket mutatja be a Székelyföldön.

A kötet bevezetője után a székelyföldi pecséttani kutatások történeti áttekintése – korszakokra bontva – mutatja be a témát érintő forrásanyagot. A korszakolás lehetőséget ad arra, hogy a korai, általános heraldikai irodalomból kiindulva, a szerző egyre szűkítve a kört a magyar heraldikai, majd pecséttani, végül a székely szimbólumokkal foglalkozó tanulmányokhoz eljusson. Elemzi, és forrásérték szempontjából kiemeli a tárgyalt témához kötődőket, illetve részletesebben ismerteti az 1989 utáni szakirodalmat. (A fejezet után korszakokra bontott gazdag irodalomjegyzéket találunk.)

A következő fejezet *A címeres pecsét a Székelyföldön* címet viseli és a székely „nemzet” azaz székely náción régi és újabb pecsétje keletkezésének, használatának történetét tárja elénk. A három nemzet hagyomány szerinti régi címerének egy 1437 előtti feltételezett ábrája már a 18. században kutatás tárgya volt, azonban napjainkig nincs egyértelmű válasz arra, hogy ha volt, akkor mi szerepelt a karddal átszúrt szívet tartó kar mellett a címerben. A szerző ismerteti a Zsigmond királyhoz kötött 1437-es címet, melyben a nap és a hold szerepel. (Ez utóbbi címer még a régi címer kategóriájába tartozik.)

A későbbi székelyföldi címeres pecséthasználattal vizsgálódási körébe vonva, a szerző egyértelmű bizonyíték hiányában lehetséges alternatívát mutat be. Az úgynevezett újabb pecsét 1659-ből származik, és a három nemzetnek már külön-külön címet ad. E címerek keletkezésének, eredetének történetét vizsgáló szakirodalom ismertetése után a szerző a marosvásárhelyi és a székelyudvarhelyi korai pecsétábrák és pecsétkőiratok elemzése eredményeként módosítja a székely nemzet (első) 1437 előtti címeréről eddig kialakult képet.

A kötet harmadik fejezete a székely székek pecsétjeit tárgyalja. Bevezetesként röviden összefoglalja a pecséthasználat elterjedését a székeknél az első hitelesítő pecsét megjelenésétől, azaz 1562-től. A további alfejezetekben a hivatali hierarchiát követve mutatja be az egyes hivatalok pecséthasználatát. Az alfejezetek sorrendben a következők: a *székely székek 1752–1918 közötti, a székely megyék 1867–1918 közötti, majd a székelyföldi városok, a székelyföldi községek, a székelyföldi egyházi intézmények, a székelyföldi iskolai, valamint a székelyföldi céhes pecsétek.*

Az említett alfejezetek olyan tanulmányok, amelyeknek vezérfonala a pecséthasználat időbeli alakulása, és erre a vázra illesztette a szerző a politikátörténeti, hivaltörténeti és kultúrtörténeti vonatkozásokat, melyek végső soron a pecséthasználatban, a pecsétábra megjelenésében és változásában is tükröződtek. Vizsgálja a hivatalok alakulását, irat kibocsátását és iratkezelését, a fellet pecsétéknél az ábrák megválasztásának, megváltoztatásának okát, esetlegesen külső hatásra történő módosításának előzményeit. Ehhez szorosan kötődik a pecsétek leírása, a pecséten látható szimbólumok értelmezése.

Mielőtt rátérnék a korpusz utolsó két nagy egységének ismertetésére, szükségesnek tartok egy rövid heraldikai kitérőt tenni. A pecsét és a címeres pecsét kifejezés váltakozva olvasható a kiadványban. A címer definíciójánál szerepel az a kitétel, hogy általában pajzsba foglalt ábra. A címer természetes személyeknél, azaz családi pecséteken a magyar heraldikai gyakorlatban a 13. század végétől, szinte kivétel nélkül pajzsba foglalt ábrát mutat. A jogi személyeknél azonban már nem ilyen következetes a gyakorlat. Míg a hivatali hierarchia felsőbb szintjein a pajzs nélküli hitelesítő pecsét a kivételes,

¹ Elhangzott 2014. december 10-én, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában történt könyvbemutatón.

addig a közép- és alsó szinten, valamint az egyházi pecséthasználatban is általános, hogy pajzs nélkül látjuk az ábrát, általában ovális, díszítő keretbe foglalva. Azoknál a községeknél, amelyek a 19. század végén az Országos Törzskönyvbizottság felülvizsgálata után nem kaptak engedélyt pajzsba foglalt címerábra használatára, a település nevét és az új pecsétnyomó engedélyezésének dátumát kellett, hogy szerepeltessék a pecséten. A 20. század fordulóján, mire ezek a Belügyminisztérium által hitelesített rajzok alapján megrendelt új pecsétnyomók elkészültek, már gyors ütemben terjedt a viaszpecsétet helyettesítő gumibélyegző. Erre a következőkben bemutatásra kerülő két fejezetben több példát fogunk találni.

A kiadvány két fontos része, amit még nem említettem: a *pecsétlek leírása* című fejezet, illetve az ebben a leírásban szereplő pecsétetek színes másolatát tartalmazó *Pecsétalbum*. A 850 pecsétleírás az előző tanulmányok hierarchikus rendjében csoportosítva tartalmazza a fellelt papírfelzetes, illetve viaszpecsétet, esetenként pecsétnyomót, gumibélyegző lenyomatot, vagy pecséttrajzot, néha címer és pecsét tervet.

Minden pecsét heraldikai leírása mellett szerepel annak az iratnak a meghatározása, amelyről a másolat készült, illetve a pecsét, vagy pecsétnyomó jellege, mérete. A viaszpecséték sérülékenysége miatt a szerző csak utalni tud egy-egy pecsét ismertetésénél, hogy az adott irat kibocsátónak volt egy korábban vagy később használt, a közölttől eltérő ábrájú pecsétje. (Általában erről az ábráról is kapunk információt.)

A pecsétleírások sorszámozása folyamatos, a 144 színes tábla ábráinak számozása ezt nem követi. A kötetben, melyben a tanulmányok, a címerleírások és a címerábrák szerkezete azonos, a fejléc pontos eligazítást nyújt, könnyen megtalálja az olvasó a címerleíráshoz tartozó pecsétábrát, vagy akár az adott pecsét kibocsátójára vonatkozó tanulmányt.

Korábban említettem a bevezető történelmi áttekintést követő forrásjegyzéket, azonban a pecsétleírások után további, újabb *Forrás- és irodalomjegyzék*, a felhasznált *Levéltári források* felsorolása, *Hely- és személynévmutató*, valamint román és angol nyelvű ismerettség gazdagítja a kiadványt.

A szerző az előtünk fekvő munkáját *szintézisként* definiálja, és ezt nem csak a 2009-ben alakult Székely Címer-, Pecsét- és Zászlótörténeti Munkacsoport – amelynek a szerző is tagja – a pecsétkörébe tartozó kutatási eredményei tették lehetővé. Pál-Antal Sándor már korábban foglalkozott a témával, maga mintegy 20 tanulmánnyal járult hozzá a Székelyföldi hivataltörténet és pecséthasználat megismeréséhez. Kutató munkát végzett a marosvásárhelyi, a csikszeredai, a sepsiszentgyörgyi és a kolozsvári nemzeti levéltárban, továbbá a sepsiszentgyörgyi és a csíki székely múzeumban, valamint az Országos Levéltárban. Mint az az egyes pecsételnél szereplő jegyzetekből kiolvasható, a Professzor Úr az egyes intézményekben dolgozó munkatársaktól is értékes segítséget kapott, hogy a teljességre törekvő szintézis megvalósulhasson.

A pecsétetek és leírásuk szerkezete, mint említettem hierarchikus, akárcsak a pecsétani irodalom elemzését követő tanulmányok, amelyben a szerző részletesen tárgyalja (s itt a szerzőt idézem) „a székely nemzet, a székely székek és a többi székelyföldi helyhatósági, egyházi, iskolai és kézműipari intézmények pecsétjeit. Nem elégszem meg a pecsétetek bemutatásával, hanem nyomon követem a fontosabb intézmények pecséthasználati gyakorlatát, azok

bevezetésének és használatának a folyamatát a kezdetektől 1918-ig, az impériumváltásig.”

Mint a kötet egyik lektora – és ezt csak azért említem, hogy nem csak ismertetem, de az első betűtől az utolsóig el is olvastam a művet – őszinte tisztelettel adózom a szerzőnek, aki olyan interdiszciplináris kötetet tett elénk, amely, bár címében a pecséttan, tartalmában ezen túlmenően egyszerre intézmény- és helytörténet, közigazgatástörténet és művelődéstörténet. A történész-levéltáros sok évtizedes tapasztalatát, fáradhatatlan munkabírást és elkötelezettségét tükröző mű megjelenésének aktualitását a szerző így fogalmazza meg: „A történelmi jelképeink feldolgozása és közkinccsé tétele ma, amikor egyes közösségek – legyenek azok helyiek vagy régiós jellegűek – tagjai egyre inkább igénylik történelmi jelképeik minél alaposabb megismerését és használatát, elsőrendű feladattá vált. Különösen érvényes ez az igény székelyföldi viszonylatban, ahol a területi, helyi és kulturális autonómiaért évtizedek óta folyó harc zászlójára a történelmi szimbólumaink kerültek.”

Korábban már említettem egy, a címer definíciójában szereplő kritériumot, mely szerint a címer általában pajzsba foglalt ábrát jelent, most egy másikról szeretnék említést tenni az elhangzott idézettel összefüggésben. Egy jelvény akkor válik címerré, ha az természetes személy esetén öröklődik, jogi személy esetén az állandó használat igényével keletkezik. A kelet-európai történelem sorsfordulói többször igényelték a hivatali pecsét módosítását. Ennek eklatáns korai példája II. József németesítő törekvése, amely a hivatali pecsétre is kiterjedt. Bár akkor a hitelesítő pecsét megváltoztatását a legtöbb hivatal szabotálta –, akik ezt nem teheték, vagy nem merték elodázní az új pecsét elkészíttetését, azok a rendelet visszavonása után azonnal visszavették korábbi címerüket. Hasonló folyamat játszódott le 1848 után is.

Nagyot ugorva időben, ahogy Magyarországon, úgy Romániában is lehetőség nyílt 1989 után a történelmi címerek, címeres pecsétetek használatára helyi szinten. Ezeknek a régi címereknek a visszavétele a helyi közösségek identitástudatának, történelmi gyökerei megismerésének és elfogadásának fontos eleme. A kiadvány több mint 200 év hitelesítő pecsétjein használt ábrákat mutatja be autentikus forrásokkal alátámasztva. Ez alapot nyújthat ahhoz, hogy a közösségek a címer definíciójának alapján, a demokrácia szellemében, visszatérjenek régi szimbólumaikhoz.

Nyulásziné Straub Éva

*

Miskolczi Ambrus-Varga E. Árpád: Jozefinizmus Tündérországbán. Erdély történelmi demográfiájának forrásai a XVIII. század második felében. (Szerk. Kollega Tarsoly István.) Tarsoly Kiadó, Budapest 2013. 256 p. + CD melléklet. ISBN 978-963-9570-43-6.

A szerző páros nem kisebb célt tűzött maga elé, mint hogy a szűkebb szakmának és a szélesebb közönség egészének is hihető statisztikát adjon a kezébe. Ha történészként összeírások feldolgozására adja a fejét az ember, alapos és körültekintő, a sorok között olvasó és a számok, adatok mögé látó szemre van szüksége, valamint vizsgált korszaka kimerítő ismeretére, hogy a valósághoz legközelebb álló képet rajzolhassa meg forrásai alapján. A könyv szerzőinek korábbi munkássága garancia arra, hogy a benne foglaltak a kozmetikázatlan és kendőzetlen valóságot igyekeznek elénk tárni.

A munka a KSH elvi támogatásával, az ELTE BTK Román Filológia Tanszékének OTKA pályázata keretében valósult meg.

Varga E. Árpád az életét tette arra a munkára – az Erdélyre vonatkozó demográfiai adatok feltárására és feldolgozására –, melynek (sajnálatos módon) utolsó kötetét veheti kézbe most az érdeklődő. Korábbi munkái után, hogy csak az *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, 1850–1992.* címűt említsük (öt kötetben, helységnévtárral kiegészítve), elfogadta Miskolczi Ambrus felkérését. Időben visszalépett, és vállalta az 1785-ös erdélyi népszámlálás és annak két, 1786-os és 1787-es hibaigazítása (*rectificatio*) anyagának újbóli, teljesebb kiadását. Mivel II. József uralkodását összeírások tekintetében a forrásbőség jellemzi, engedett a csábításnak, és a Miskolczi Ambrus (immár társszerző) levéltári kutatómunkájának eredményeként előkerült felekezeti lélekösszeírásokat – az időhatárokat végül 1750-től 1850-ig terjesztve ki – kontrollként használta fel. Ezek segítségével sikerült rámutatnia az összeírásokban fellelhető szűrésekre, fordításokra és csalásokra. (Hogy az adózást elkerüljék, az udvart félrevezessék, eleink is több mindennel próbálkoztak, volt, aki végül hivatali pozíciójával fizetett érte.) Az évekig tartó munka eredménye az eddigi legrészletesebb történeti demográfiai felvétel a 18–19. századi Erdélyről.

A feldolgozás módszere – az összevethetőség és az összeírók csúsztatásainak lehető legjobb kiszűrése érdekében – a korábbi munkákban is használt községsoros táblázatokba foglalás volt. Így – a családtörténetek nagy bánatára – névsorokat nem találunk a feldolgozásokban, de ezek zömmel a forrásokból magukból is hiányoznak. A táblázatok nyomtatott formában nem kerültek a kötetbe, csak digitális formában, CD-ROM mellékletként. Az értékes adatokat oldaltördelt, pdf-formátumban kutathatjuk. A számítógépes technika adottságainak – akár csak a legegyszerűbb Excellnek – jobb kihasználása az adatok értékelését, áttekinthetőségét, különböző lekérdezési lehetőségeit és összehasonlíthatóságát is lehetővé tehetné volna. (Engedjessék meg a hasonlat, az embernek majdnem az az érzése, hogy az 1750-es összeírás mikrofilmjeit nézegeti. Köztudottan ezek esetében az eredeti oldalak mérete – néhol több

mint egy méter – az oldalankénti több felvétel készítését kényszerítették ki.) Az egyes összeírásokat a szerző forrásismertetése vezeti be, feltüntetve az eredeti iratok fellelhetőségeit, a *Dokumentumok* című részben pedig néhány összeírásból pár oldal digitalizált képe is tanulmányozható egykorú térképekkel együtt.

A bevezető tanulmány – melyet Varga E. Árpád halála miatt Miskolczi Ambrusnak már egyedül kellett elkészítenie, nélkülözve az eszmecsere lehetőségét is – alaposan körüljárja azokat a társadalmi, egyházi, gazdasági, közigazgatási, politikai gondolkodásban bekövetkezett változásokat, melyek között a 18–19. század emberének élnie, megélnie és túlélennie kellett. Kezdve a káromkodási szokásokon, II. József jó szándéktól vezetett, de elviselni sokszor szinte lehetetlen reformpolitikáján, ennek szabotálási kísérletein, a társadalmi mozgalmakon, a parasztlázadásokon keresztül a kikényszerített görög vallási unióig bezárólag. Rámutat egyrészt azokra a körülményekre, melyek között kiskapukat keresett az, akit éppen szorongatott, fenyegetett az esedékes összeírás, kimutatás, másrészt az egy időpontban keletkezett adatsorokban mutatkozó eltérésekre, ezek okaira és a munka során szerzett tapasztalatok alapján korrekcióra is kísérletet tesz. Néhány példán keresztül bemutatja, hogyan használhatóak a táblázatok adatai, mire kell tekintettel lenni az adatok elemzése során. Végezetül, hogy a 18. századi összeíró biztosok nem éppen könnyű helyzetébe beleképzelhesse magát az olvasó, a kötet végén, illetve a CD-n is tanulmányozhatja azokat az utasításokat (magyar, német és román nyelven), melyek alapján az adatok felvételét el kellett végezni és táblázatokba kellett foglalni.

A kötet szerzőinek nem titkolt célja volt a mű elkészítésével olyan forrásbázis rendelkezésre bocsátása, amely segít a ma történésének és emberének – románnak és magyarnak egyaránt – a tisztánlátásban, és hogy az előzmények ismeretében a jövő alakításakor helyes döntéseket hozhasson. A levéltáros szakma pedig biztatást kapott a kötetrel arra, hogy az összeírásokkal kapcsolatos feltáró, digitalizáló és adatbázis építő munkát nagy erővel folytassa.

Kovács Zsuzsanna

